

ohladila, pa vendar ni zmernila. Če potem posodo potresemo, da se voda zaziblje, se je bo nagloma nekoliko spremenilo v led, na toplomeru pa zapazimo, da je živo srebro se vzdignilo do 0° R. Zakaj je v posodi tolikanj gorkeje postalo?

Učen. Zato, ker je kapljiva voda imela toplote zvezane, ko pa se je sterdila, je ta toplota prosta, in v toplomeru se vzdigne živo srebro.

Ljud. Če zmerzla jabelka, ali zmerzli krompir denete v merzlo vodo, bote vidili, da se bo otajal, voda pa bo zmerznila, da bo zunaj z ledeno skorjico prevlečena. Zakaj?

Učen. Ker voda mora, če je tudi merzla ko led, vendar še toplote oddati, da zmerzne; in ta toplota, ki je oproščena, kadar voda zmerzne, otaja jabelka ali pa krompir.

Ljud. Dobro! Tudi če v steklenici zmerzlo vino postavimo v prav merzlo vodo, vidimo, da se vino otaja, steklenica pa je zunaj z ledeno skorjo prevlečena. Vino namreč veliko več mraza potrebuje, da zmerzne, kakor voda, toraj pri tajanji vodi veliko toplote odtegne. Iz dozdaj navedenih izgledov vidite, kadar terdno telo preide v kapljivo, sprejme v se neko množino toplote in jo zveže, kadar pa nasprotno iz kapljivega postane terdno, oddaja spet svojo zvezano toploto.

O t e c

Marko Pohlin.

IV.

To so gledali Kranjci, kedar se je prikazala bila Pohlinova „Kra yn ska Grammatika“. Eni so jo hvalili ter se ž njo ponašali; eni pa so jo grajali in se je sramovali. Očitno je svojo sodbo o njej prvi spregovoril učenik Matija Čep (Mathias Chöp Sprachlehrer) na Dunaju ter je na posebnem listu do pisatelja še tisto leto 26. vinotoka dal natisniti. Malo let še le je, kar so jeli sploh nekoliko bolje čislati jezike, pravi Dunajski jezičnik, in nemščina se je povzdignila k toliki lepoti in čistoti. O kranjščini se tega pač nihče ni nadejal. Vi pa ste storili, česar poprej še nobeden ni; delo vaše je dobro in kolikor mogoče pravilno. Palmica in častni venec sta torej vaša. Jaz bi si storiti kaj takega ne bil derznil, nikar že kaj boljšega. Vendar dovolite, da povém očitno svoje misli o gramatiki vaši, „ohne ein scharfflichtiger Schrift-richter, noch ein niederträchtiger Spötter zu heissen.“ —

Najprej mi ni všeč, kar pravite v predgovoru, da kranjski jezik je ilirski, in malo potem, da ilirščine hči je kranjščina! Brez sile se ne more terditi, kar pišete o Dunajskem predmestji „Wieden — Videm“ in ondotni kerčmi, ktera ima še dan danes v svojim znamenji „die Kohl-

krainze,“ ne pa „die Goldkrainze“. Ravno tako ne veljá razlagovanje imena „Buh“. Koliko več bi koristili, da bi bili nemščino pisali nekoliko bolje! Morda tudi, ko bi razlaga na eni strani bila nemška, na eni kranjska. Nekatere besede so mnogim celó nerazumljive, sim ter tje neresnične. Marsikaj bi bili smeli opustiti itd. Sicer pa ne zamerite, in nikar se ne dajte ostrašiti. Le pogumno naprej! Vaša gramatika se na Dunaju kaj rada (mit Entzücken) bere. Le skoraj na dan s popolnim slovarjem, prej kot z biblijo, da se ne vkrade vanjo kaj pomot. Ne bodi vam žal, da se trudite iz ljubezni do domovine, v povzdigo njenega jezika. Deželi bote koristili, sebi pa pridobili čast in slavo, k čemur vam kaj rad srečo voščim.

Nato pride l. 1783 pater Markova „Kraynska Grammatika“ popravljena drugič na svetlo v malo čednejši obliki, z geslom iz sv. Avguština (De Civ. Dei 19, 7) o različni besedi, češ, človek rajši biva s psom svojim kot s človekom tujim, s katerim si — enaka po naravi, različna po jeziku — dopovedovati ne moreta tega, kar čutita. — Ta gramatika je zdaj drugič in popravljena prišla na dan, otec Marko pripoveduje v kratkem predgovoru, ker je prva bila pošlá in so le tolikanj po njej popraševali, in jaz sem brez pomišljevanja to, kar sem v prvi še učenec v svojem maternem jeziku pregrešil, prezerl ali kakor si bodi premalo prav povedal, sedaj kot bolje izurjen in izkušen učenik popravil in brez prikrievanja priobčil drugim, da se hitreje in lože naučijo jezika. Nikakor v sramoto, v čast si štejem očitno popravljati sam sebe na splošno korist. Vsaj prva poskušnja nobena ni brez pomanjkljivosti; vaja delo dovršuje. Prijatli in znanci vidite, ktere reči sem zboljšal, kterih pa prenarediti nisem mogel. — V še krajši vpeljavi hvalo daje slovnici sami, češ, da njena veda je prava v podlago vsem drugim v vseh jezikih po pesnikovi hvalnici:

Frustra Doctores sine me coluere sorores.

Gramatiko prvo je ločil Marko Pohlín v tri dele, drugo pa že v pet, in ti so: I. Berózhnoft (Rechtsprechung, Orthöpie); II. Savyanje tēh besedy (Tonmessung, Prosodie); III. Besedna fazhētnoft (Wortforschung, Etymologie); IV. Skupskladanje teh besedy (Wortfügung, Syntaxis); in V. Dobropisnoft (Rechtfschreibung, Orthographie).

V I. delu pripoveduje o nekdanjih čerkah ilirskih, in vé, da Metod se pravi Strahóta, Ciril pa Zharha; da tega abeceda je Chyruleza, sv. Hieronima Stridonskega pa Glagolza (t. j. die berufene ö. der Gelehrten Schrift), in da je v Vatikanski knjižnici, kakor spričuje Cikarella v življenji Siksta V., pod enim stebrom brati: Shent Hierolym sokup slavenskeh zherk; pod enim pa: Shent Chyrull sokup drugeh slavenskeh zherk. — Čerke so mu samoglasnēki in skup-

glasnèki, lôčne in nalôčne in po posebej zaznamnjanih določuje se pomen. Tako razločuje na pr. é, è, ê (ftrešhèza Dâchel- oder Kâppelakcent), ě (Schwanzel o. Cedil); ó, ò, ô, o; i, y; v, w; s, sh (s, š) in f, fh (z, ž), vendar malo dosledno, in po teh čerkah se lahko spozná pisava Marškova. — Imenska beseda je ali lastna ali množna, samasvoja (Hauptwort) ali perstavna (Beywort). — V prestavnosti I. so mu sklanjala 1. Ta Krayl, 2. Fant, 3. Rog-ú-ova; v II. 1. Krayliza, 2. Perpovift, 3. Klóp; v III. 1. Serze, 2. Snamène. — Perstavna beseda: Brumn-a-u ima v drugi stopnji — perglihavnèk — Brumnejshe — v vseh treh spolih. — Številске besede so poglobitne (jefar, tisuzh, tisee), zaporedne (rajmno ftu, jefar, tisuzhe, tifhezhn), rezdejlivne in množitne. — Časna beseda loči čas „prizhn, pretezhène, prihodn“. — V prekladnosti I. služi mu spregalo: Sękam — Bom sękan; v II. 1. Stâvem — Hvâlêm, 2. Bêrem — Potrebûjem; in v III. Dejlim — Stojim. — Deležnik mu je beseda posredna (Mittelwort), predlog sredna, prislov polegbeseda, medmet v' mejs postavljena, veznik skupzvezliva. Na te osmere besedne razpole mora paziti, kdor hoče prav govoriti in pisariti, sicer porekó vedno o kranjskih pisateljih: »Per Aufonii fines fine lege vagantur« — da vsak ima svoje pravopisje in svojo slovnico, in da se, kakor njih očaki, s kterimi se tolikanj ponašajo, terdovratno nočejo ravnati po nobenih slovničnih in dobropisnih pravilih, marveč le po svoji lastni šegi in termi! Tudi je kaj dolgočasna in neprava pot, jezika učiti se po rabi, navadi ali izreki ljudski.

V pristavku razlaguje potem besede „koreninske, odrasene in skupftaknéne“ po končnicah in njihovih pomenih. Vmes našteva imena, ki se celoma ali deloma ločijo po spolu na pr.: Oče, mâtè; syn, hčy; brat, sêstra; pubèč, punca, mladenc, deklíč; stric, tetta; nẽmc, nemškuta; mërjasc, svina; petelin, kokuš; dẽdc, baba itd. — Na koncu III. dela ima iz prvega svojega predgovora ponatisnjeno razlaganje besede „Buh“; tolikanj pomenljivo se mu je zdelo. — V dopropisnosti prav živo ponavlja, da se pisatelj ne sme ravnati po ljudstvu in ne po nekdanjih pisalcih, temuč po pravilih, ktere vse na tanko določujejo. Brez teh se ne more prav pisati, kar dokazuje po reku (Mat. 16, 26.) iz nekterih kranjskih pisarjev, ter opominja: »Aber! waren den diese Schriftsteller keine geftudierten, keine gelehrten Leute? Sie waren vielleicht wackere Theologen, wackere Philosophen, nur Grammatiker, nur Orthographen waren sie einmal nicht. Wer hat also aus allen obangezogenen recht? Keiner: nur die Regeln allein: welche ich ohngeacht so vieler Unrichtigkeiten doch aus eben diesen, und andern kraynerifch. Authoren, wie die Grammatik, und Orthographie geftudiret, und erlernet habe: das erwẽhnter Text grammatikalortographifch also soll geschrieben seyn: Kaj pomaga zhlovęku, aku be us voln svejt dobil, na svoji dushi pak be shkodo terpel? So schreibe ich, und kann mich für jeden Buchstaben rechtfertigen... Oder sollte man für die Kraukauer eine, und für die Tyrnauer wieder eine andere befondere Grammatik, und

Ortographie niederzuschreiben, weil, obfchon ſie kaum einen Büchſenſchufs von einander in der Vorſtadt von Laybach wohnen, eine befondere Ausſprache und Mundart haben? Iſt nicht da die Grammatik nothwendig: die Lehrmeiſterinn recht zu reden und zu ſchreiben?« —

Naznanivši vire, iz katerih naj zajema dobropisnost (Derivation, Analogie, Anomalie, Orthöpie itd.), kaže več beſedi, ktere različnega pomena ſe ſkoro enako izrekujejo, vendar naj ſe v piſavi po laſtnih čerkah dobro razločujejo na pr. dejli die Theile, dejly er theilet; gaſim ich wade, gaſim ich löſche; gödèrna bāba gödèrnā brummet; jé er iſt, jè er iſt; kraj End, Ranft, kray Staat, Land; pèta die fünfte, pèta die Ferſe, pejta gefungen, pejdta geht ihr 2; pyli getruncken, wyli geſchlagen, bili geweſen, pili feile du; ſvèt heilig, ſvejt die Welt, ſvjet ein Rath, ſvit Tagesanbruch, ſvyt itd. — O preponah kaže „ſnamene tèga perkrajanja, te lozhitve; dolgè potéfaj Komma, potéfaj is ſgórno piko Strichpunkt, kluge ali sèrpi Einfchließungszeichen, ſnamene tèga odſtavka Paragraph, tega noterupeluvānja Anführungszeichen, ſa kaj ſpremiſleti Gedankenſtrich, zhérknya ali wèliſh Anmerkungszeichen.

V ſpevèrčnosti mu je peſmèſka mira Reimmaafs, ſtih, rajſha, raja Reim, Verſe; odſèknoſt Apokoppe, ſviſhatnoſt Hyperbole, ſmajſhatnoſt Miſe itd. „Natur, Genie, und Uibung machen auch in Krayn den geſchickteſten Poeten, was ſonſt Mühe, und Kopfbrechen nicht zuwegenbringen“. Napoſled ima imena nekterih malikov itd., ktere ſe nahajajo v peſniſtvu, „Katonòv Navk od zhlovehkega ſaderhanja“ ſpet po nemſki in ſlovenſki, „Isokratov Govor k' Demonikusu, od dolhnuſt“ po ſlovenſki, Plinijev liſt do Pavlina po nemſki, in nekteſe navadne pogovore v treh jeziki, kakor v I. Grammatiki Kraynſki l. 1768. —

Spominske ſlike iz ſvetovne razſtave l. 1873.

Načertuje Jos. Levičnik, učenik.

(Dalje.)

Motto: „Človek se nēi
Doktor živi.“

Narodna priſlovnica.

Ozrimo ſe danes, dragi duſevni ſpremljevavec moj! v Švedsko ſolo. „Zakaj od Avſtrije prec tako dalječ gor v merzlo Švedijo? Nimamo li bližaj bolj ſloveče Nemſke deržave, ki ſe gotovo v razſtavi ni puſtila oſramotiti od pritlične Švedſke?“ bi vtegnil marsikdo začudjeno reči. —

Kar je reſnica, oſtane vedno reſnica, in reči moram: Po moji nemerodajni razſodbi ſtala je Švedija v oziru ſolſtva v ſprednjih verſtah in naj bližej naſe Avſtrije. Poverſni moj popis naj to kolikor, toliko dokaže.

Ako povem, da ſe je Švedſka ſola predſtavljala obiskovalcom kot